

УДК:821.161.1-341

**«ТУМАННА ДАЛЕЧІНЬ МАЙБУТНЬОГО»: АНТИУТОПІЯ У ТВОРАХ
МИХАЙЛА АРЦИБАШЕВА І ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

І. Р. Жиленко, докторант

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300, Україна

E-mail: ariadna_365@mail.ru

У статті аналізуються твори М. П. Арцибашева та В. К. Винниченка періоду еміграції. Проводиться порівняльно-типологічне зіставлення оповідання «Під сонцем» і роману «Сонячна машина», створених у жанрі антиутопії. Наголошується на негативному ставленні письменників до більшовицької влади. Звертається увага на деякі художні засоби, використання натуралістичних елементів для зображення натовпу, картин апокаліпсису внаслідок катастроф світового рівня. Відслідковуються схожі мотиви та символи, використані письменниками для визначення головних людських потреб. Ставляться питання щодо ролі влади, а також майбутньої небезпеки в житті людства.

Ключові слова: *антиутопія, всесвітня катастрофа, більшовицька влада, сонце, скло, символ.*

Вступ. Перша світова війна й Жовтневий переворот 1917 року відіграли суттєву роль у творчості багатьох письменників України та Росії. «Ставка на вловлювання гарячого пульсу сучасності взагалі становить одну із суттєвих ознак літератури 19–20-х років, – зазначила дослідник Г. Сиваченко. – Чимало митців прагнули відтворити сучасність в максимальній фактичній конкретності» [1, с. 119]. Одним із жанрів, який прокладав шлях від жорстокої реальності до «туманної далечини майбутнього» стала антиутопія. У російській післяжовтневій літературі так писали Є. Замятін, С. Зозуля, В. Соловйов, Л. Лунц та багато інших. Антиутопією першої хвилі еміграції стали оповідання М. Арцибашева «Под солнцем» [2] і роман В. Винниченка «Сонячна машина» [3], який почав відлік творів утопії й антиутопії в українській літературі.

Прихід більшовиків до влади Арцибашев сприйняв як «великое бедствие». Кидаючи йому виклик, у статті «Предатели и ренегаты» він писав: «...я уйду из России... за границу или в могилу, но уйду, ибо в несвободной стране я больше жить не хочу и не буду!» [4, с. 98]. Винниченко у «Щоденнику» від 14 жовтня 1919 року зробив такий запис: «...я свідомо готов іти на всі труднощі, небезпеки, на кров і вигнання – хай тільки буде з того якась користь...» [5, с. 403]. Несприйняття більшовицької влади привели письменників до еміграції: Винниченка – з 1920 року, Арцибашева – з 1923 року. Душевний смуток і тривога за долю батьківщини знайшли відгук у їхній творчості.

В еміграції Михайло Арцибашев заявив про себе як полум'яний публіцист [6]. У численних нарисах циклу «Записки писателя», які друкував у варшавській газеті «За свободу!», він виступав проти існуючої влади, а свою еміграцію пояснював так: «Я покинув родину потому, что в ней воцарилось голое насилие, задавившее всякую свободу мысли и слова, превратившее весь русский народ в бессловесных рабов» [4, с. 361]. Незважаючи на категоричну заяву («отныне впредь до падения большевиков я больше не романист, не новеллист, не драматург, а только публицист, политик и

трибун-патриот»), у 1924 році Арцибашев видав збірку оповідань «Под солнцем». Відкрив її однойменний твір, написаний ще у Росії 1919 року. Винниченко протягом 1922–24 рр. працював над «Сонячною машиною», яка побачила світ у 1927 році. Таким чином, майже одночасне написання творів практично нівелює можливість розглядати будь-яку залежність їх одне від одного.

Спорідненість в основному дореволюційних творів Арцибашева та Винниченка знайшла відгук у працях українських науковців, зокрема В. Панченка, О. Брайка, Н. Крутікової, які вивчали контактено-генетичні залежності, близькість творчої манери, моделі антропологічного гнозису, натуралістичну поетику тощо.

Не вдаючись у полеміку стосовно жанрової форми роману «Сонячна машина» (утопія, антиутопія, синкретичний жанр), погодимося з Г. Сиваченко, яка відзначила: «...в антиутопії завжди відтворено насильство над історією, котру спрощують і підкорюють, намагаючись вирівняти заради нищого ідеалу» [7, с. 45]. Цю думку однаковою мірою можна віднести як до твору Винниченка, так і до оповідання Арцибашева. Серед сучасних дослідників творчості останнього (Л. Бердишева, О. Гараєв, А. Грачова, В. Красовський, С. Ніконенко, Т. Прокопов та інші) ми не виявили праць, які б ретельно вивчали оповідання «Под солнцем».

Натомість «Сонячній машині» Винниченка присвячено безліч праць, починаючи від О. Білецького й М. Зерова, до сучасних (Г. Баран, А. Волков, І. Гайванович, А. Градовський, Н. Кобзей, П. Киричок, Є. Перебийніс, Г. Сиваченко, П. Федченко та інші), але жодне з досліджень не торкалося питання порівняльно-типологічного зіставлення твору з антиутопією Арцибашева, у чому й полягає *актуальність* нашого дослідження.

Мета статті – виявити деякі компаративні зв'язки між оповіданням «Под солнцем» і романом «Сонячна машина». Для реалізації мети виконаємо *завдання*: окреслити спільні мотиви та символи в названих творах; довести, що Арцибашев і Винниченко були провидцями майбутньої небезпеки для усього людства.

Об'єкт дослідження – роман Винниченка «Сонячна машина» і його щоденники; оповідання Арцибашева «Под солнцем» і нариси «Записки писателя».

Предмет дослідження – порівняльно-типологічне зіставлення жанру антиутопії Арцибашева й Винниченка.

У зазначених творах український і російський письменники піднімають і важливі теми, які хвилювали їх ще у дожовтневий період, і викликані диханням нового часу: боротьба за життя, за владу, прагнення до щастя, задоволення примітивних потреб тощо.

Спільний код, який домінує і в романі Винниченка, і в оповіданні Арцибашева, – сонце, яке є символом вічного життя. Воно значиться у назвах обох творів, входить до складу епіграфу і присвяти. Слова із книги Екклесіаста, взяті Арцибашевим як епіграф до оповідання, вказують на загальнокультурні джерела твору, а також слугують своєрідним вердиктом письменника до того, про що йтиметься далі: «Что было, то и будет, что делалось, то и будет делаться, – и нет ничего нового под солнцем».

У романі «Сонячна машина» роль епіграфа виконує присвята («моїй сонячній Україні»). Дослідник В. Панченко писав, що творчість Винниченку уявлялася «...і як можливість піднесення національної гідності українства («я хочу собою возвеличити українське...»)» [8, с. 164]. Саме тому письменник вирішив уславити рідний край, зробити роман «візитною карткою української літератури в Європі».

Оповідання «Под солнцем» – серед тих, які, на думку дослідників, можна вважати початком екзистенціалізму в літературі. На це вказує перевага темного кольору та відтінків («черная гряда», «черневший лес», «что-то темное», «мутная даль»), деякі психологічні характеристики («длинный одинокий путь», «покорная безнадежность старика», «в чертах лица что-то скорбно»), що є доказом існування людини на межі розпаду цивілізації. Герої Арцибашева – здичавілі: «На одном из холмов показался человек. На его грязном лице, обросшем косматой рыжей бородой, при свете заката

блестели острые, зоркие глазки. Руки были длинные, ноги коротки <...> Он был одет в невероятные лохмотья, и на плечах у него болталось что-то похожее на кусок старого, рваного одеяла. В руках была длинная дубина» [2, с. 652 – 653]. Усе, що потрібно цим істотам – задоволення необхідних потреб для існування. Примітивні люди, далекі від культурних та естетичних цінностей, вони не уміють читати, а рукопис, знайдений у пляшці, розглядають довго і байдуже, намагаючись щось згадати. Численні питальні й неозначені займенники (шаги куда-то в сторону, там что-то есть, что-то хрустнуло, какие-то металлические полосы) говорять про невизначеність, незрозумілість ситуацій, вчинків. Нарешті старий згадав, що колись знаходилися люди, які уміли розбирати ці знаки, але розчаровано кидають зошит у багаття. Використовуючи прийом персоніфікації, письменник змальовує, як горить рукопис: «Искры золотым фонтаном полетели во все стороны. <...> листы тетради тихо зашевелились и стали медленно разворачиваться, точно корчась от боли. Потом края ее потемнели, синенький огонек робко лизнул их раз, другой и вдруг вспыхнул веселым, легким и ярким пламенем» [2, с. 658]. Люди радіють, спостерігаючи за таким видовищем, а «молодая женщина радостно хлопала в ладоши» [2, с. 658]. Варто провести аналогію з антиутопією Рея Бредбері «451° за Фарингейтом», де змальоване спалення книг у тоталітарній державі. Епізод знищення рукопису в Арцибашева виявився пророчим: розпочинаючи з Берліну 1933 року під патріотичну музику відбувалося масове спалювання книг, написаних неарійцями й антифашистами. А потім – ціла низка таких прикладів: США (1948, 1954, 2001), Чилі (1973), Великобританія (1988), Італія (2006), Німеччина (2006), Росія (2007, 2016) тощо [9].

Хоча рукописів у романі Винниченка не спалюють, натомість говорять про знищення сонячної машини чи її автора («Коли треба, знищити самого автора й машину його»; «Повинні знищити ваш винахід», «А нотатку свою треба знищити»), але такі дії мають своє пояснення: «Нешастя буде через те, що машина внесе анархію в громадянство, зруйнує всі підвалини його, викличе страшенну, криваву боротьбу, знищить усі здобутки культури» [3]. Таким чином, в обох творах йде мова про руйнацію науково-культурних і технічних цінностей.

Важливе місце у творах займає тема влади. На прикладі поведінки дикунів Арцибашев показав, як відбувається її зміна. Пляшка, яка є символом влади в означеному контексті, спочатку була в руках жінки, потім – у чоловіка. Спроба її забрати переросла спочатку в боротьбу за річ, потім – за людину (жінку). Коли з'явився третій (рудий), то, незважаючи на те, що він був сильніший і спритніший, виявився раптом зломленим одним важким ударом палиці білоголового. Злякавшись, рудий зігнувся й кинувся тікати. Оговтавшись, він повернувся, «поднялся во весь рост», «громким торжествующим криком огласил окрестность» (ніщцеанські мотиви), але вже тримав сильнішу зброю: «...в руках была длинная тяжелая полоса, отливавшая в последних лучах солнца металлическим блеском» [2, с. 672]. Тут знаходить підтвердження думка письменника про вічне винищення людей одне одним («...единственный закон вечен и общ – закон борьбы за существование» [4, с. 691]). Змальовуючи боротьбу дикунів, Арцибашев показує, як несподівано змінилася влада в Росії та з'явилися більшовики: «...в свое время в России она [буржуазия – І.Ж.] была испугана и почти без борьбы сдала все свои позиции» [2, с. 661].

Тема влади у «Сонячній машині» подана з двох боків: влада всесвітнього магната Мертенса, який живе за принципом: хто могутній і всесильний, тому й має належати влада, і влада, яку отримав Рудольф Штор, коли винайшов спосіб добувати сонячний хліб. Влада у романі переходить від фінансового олігарха до терористичної організації Інарак, потім – до винахідника сонячної машини, який врешті-решт налагоджує життя людей. Професор П. Киричок порівнює ставлення влади до народу в романі з боку більшовиків як до «бездумного й безсловесного натовпу», а також проводить паралель між методами здобуття влади фінансовими олігархами і

російськими більшовиками [10, с. 94–95]. Натомість дає надію те, що все ж нездоланною силою – а це вже утопічні й оптимістичні сторінки роману – є краса, сила, праця, інтелект, розум людини.

Екзистенційні мотиви присутні й у творі Винниченка. Його герої, отримавши сонячний хліб, також поступово починають перетворюватися на дикунів, причому автор використовує словосполучення «бідні», «малесенькі», «прокляті» дикуни. Ось як думає Мертенс: «Поліція на вулицях обнімається з юрбою. Поліцаїв засувають головами в апарати – і вони крутять сонячний хліб, а юрба круг них танцює танець дикунів» [3, с. 396]. Доктор Рудольф пише спогади, але починає вагатися, чи потрібні вони, навіщо їх писати, «щоб колись, коли відвикне від писання, коли обросте шерстю, взяти ці списані аркушки й згадати час, коли люди на землі вмili зазначувати знаками свої думки? Чи ще не вмерла потреба зносити хоч із самим собою? Чи страх, що загусне мозок і заросте бадиллям дикунства?» [3, с. 396].

Змальовуючи примітивних істот, що з'явилися на землі в результаті всесвітньої катастрофи, Арцибашев пропускає їх крізь призму незмінного ставлення до людини. Обидва письменники вступають у полеміку з Горьким стосовно його думки про людину. *Пер.*: Арцибашев: «Итак, «человек» не звучит гордо, как провозгласил Горький, нет, «человек» звучит очень жалобно и жалко, но это все, что мы имеем, что мы есть» [4, с. 174]. Винниченко: «Горький думає, що він сказав нову і дуже значну істину своїм отим «Человек – это звучит гордо». Він її повторює років 30 уже. Але він подібний до хлопчика, що начепив на себе з обруча шаблюку і гордо завойовує бур'ян. «Чоловік зовсім не завойовник, не володар і не цар природи, а такий самий елемент її, як риба, як камінь, як лев, як мікроб» [11, с. 77].

Отже, бідолахою є людина в обох творах, адже її як примітивну істоту хвилює питання «хліба й видовищ». В оповіданні «Под солнцем» це «кучка людей с обнаженными головами и лицами, горящими энтузиазмом», «людей, голодных, больных и измученных бесконечной борьбой», «да, эти люди, в которых, по остаткам одежды, еще можно узнать бывших крестьян, священников, солдат и буржуа, превратились в голодных свирепых дикарей», «они – не более как дикари» [2]. Винниченко також подає не кращу картину юрби, використовуючи натуралістичні елементи: «Що за шкарубкі, погнуті, як потоптана бляха, лица! Дегенеративні зуби, злочинницькі очі, увігнуті потилиці, худі й синювато-бліді, як у трупів, обличчя! Звідки вони? Яка маса їх, цих страшених людей». Письменник вживає й інші словосполучення для характеристики натовпу й примітивної особи: «отара», «кишуча маса тіл та облич», «кретини», «гуща тіл», «гнилі зуби», «фосфоричні очі», «п'яні, бідні в агонії люди, маріонетки», «з зоологічного саду вовки» [3]. Героїня твору Сюзанна у листі Максіві дорікає: «Ви знищили держави, ви стерли кордони, це так. Але землю ви заселили двоногою, жуйною твариною – й більше нічого. Все, що було відзнакою творчості людського генія, все розтоптали, потолочили, загидили копитами ці тварини» [3, с. 470].

Результатом революції і технічного винаходу стають у творах апокаліптичні картини. Арцибашев пише: «Города пылали, поля покрылись обломками и заросли сорными травами, фабрики и заводы, на которых никто не работал, разрушились, железные дороги остановились. Треск огня и выстрелов заглушили последние гудки заводов и свистки паровозов. Жизнь остановилась, и начался голод, сопровождаемый невиданными эпидемиями» [2, с. 664]. Слідом за ним Винниченко наголошує: «Тепер повинні пройти віки, порозбиватися пороблені стекла, позатягатися в пам'яті людей сліди колишньої культури, – і тоді почнеться з самого початку, з печер, з дикунства нова доба, нова історія» [3, с. 492].

Важливе місце в романі Винниченка й оповіданні Арцибашева займає символіка скла /скляної пляшки. Знайдена дикуном пляшка певним чином може слугувати мотивом Граалю, про що, звичайно, він не має ніякого уявлення. Грааль означає водночас і посудину, і книгу [12]. Якщо раніше у пляшках зберігали воду, то в даному контексті вона має призначення охороняти таємне знання, яким виявився

непрочитаний рукопис. Непрямий натяк на чашу Грааля знаходимо й у Винниченка, але в романі її роль виконує голова володаря Всесвітнього банку: «Пан президент ступає розміреним, повільним кроком, рівно, як священний посуд, несучи голову» [3].

В обох творах скло або скляна пляшка – ті речі, за які ведеться боротьба бо вони складають головну цінність. У романі Винниченка люди, покуштувавши сонячного хліба, вже не можуть від нього відмовитися, адже він викликає ейфорію. Ось який він: «Сонячний хліб таємно переливається фіалково-золотистими блисками. Від нього йде чудний, солодково-ніжний аромат». Люди стають у довгезелні черги за склом, «і яка тваринна, цупка радість у тих, що вже досягли свого щастя» [3, с. 406]. Згадаймо, що дикун з оповідання Арцибашева, знайшовши пляшку, також відчув щастя. Він став перед такою рідкісною знахідкою навколішки, ніби в молитві, жадібно й довго її розглядав, сподіваючись, що всередині пляшки є щось важливе для життя, озирався, щоб ніхто не побачив і не відібрав її, а потім, сховавши пляшку, швидко втік. Юрба, що чекала його біля багаття, намагалася згадати, що означає цей предмет. Нарешті старий пригадав, що колись їх було багато, у кожного своя, а люди, випивши з них рідини, робилися веселими і часто билися. Пляшка в цьому контексті стає символом життя/вакханалії. Якщо у Винниченка скло асоціюється із хлібом, то в Арцибашева – з водою/напоєм. Таким чином, хліб і вода – ось необхідні речі для життя примітивної істоти.

Зважимося об'єднати деякі сторінки оповідання й роману. Припустимо, що нотатки доктора Рудольфа з твору Винниченка – це частина тексту рукопису, що згорів. Згадаймо, що в оповіданні була ще одна знахідка, на яку дикун не звернув уваги, – мідна трубка, «на одном концe ее сохранилось маленькое, выпуклое стеклышко, потускневшее и треснутое» [2, с. 653]. Можливо, це й була частина сонячної машини? Тоді рукопис, який не змогли прочитати герої Арцибашева – це не повний текст його, а лише перша частина? І зважимося на те, що, додавши хоча б кілька розділів із «Сонячної машини» до крапок у кінці другої частини оповідання, отримаємо іншу картину, у якій екзистенційні арцибашевські мотиви «світу не для життя» поєднуються з винниченковим оптимізмом – із його вірою у щастя, радість, красу, інтелект людини. І тоді інше значення матимуть і слова епіграфу до оповідання, й апокаліптична картина природи в Арцибашева почне змінюватися і живо реагувати на все навколишнє. До речі, слово «сонце», вжите у романі Винниченка близько 200 разів, стане справжнім Паном при будь-якій владі. Воно «майове, щедre, реготливе»; «гарячими золотими пальцями розгортає пелюстки квіток»; «жовтими плямами мрійно гойдається на білій кошлатій купі»; «дивиться тмяно, загрозливо»; «сонце-мати всіх їх разом цілувало» [3].

Планетарний хронотоп у творах свідчить про письменницькі задуми показати масштабність і катастрофічність подій, що відбувалися, а також попередити про майбутні лиха. Художній час у Винниченка – 80-ті роки ХХ ст., в Арцибашева – перша третина ХХІ ст. Події в антиутопіях набувають загальнолюдського, світового значення. Письменники вживають різні словосполучення на їх визначення, але усі вони свідчать про неминучість апокаліпсису. У творі Арцибашева це «страшная катастрофа», «мы погибаем», «ужасное время», «хаос», «стихийное безумие», «всеобщее одичание». у Винниченка – «стихийне нашестя», «банда»; «блискавична катастрофа», «великий переворот», «фатальна, сліпа сила» тощо.

У романі «Сонячна машина» проходить низка подій, що спричиняє руйнацію налагодженого життя. Припиняється рух транспорту, подача електроенергії. По місту йде розгром винних складів, магазинів, ресторанів, процвітають крадіжки. Пролетаріат захоплює чужі будинки й «оселяється, як у себе вдома», причому фабрикантові залишає три кімнати, а собі – двадцять три. Звідусіль видно «галасливі сп'янілі юрби з чорними коробками на спинах, із гітарами, мандолінами, флейтами, бубнами» [3, с. 416, 424, 426]. Така картина нагадує маскарadne дійство. З'являється тут і загроза сталінізму, про що вказувала Г. Сиваченко: «...своїми творами вони

[Винниченко і Зам'ятін – І. Ж.] передбачили можливість сталінського насильства над революцією» [7, с. 45]. Помітно, як у романі починає складатися культ особистості: портрети Рудольфа Штофа продають у всіх магазинах, у Каесемі він висить на почесному місці, всюди організуються почесні зустрічі тощо [3, с. 403]. У щоденнику 1924 року Винниченко зокрема писав: «Голод в Україні й Росії вирисовується виразніше. А банда шарлатанів соціалізму, здається, удаючи неспокій, в дійсності задоволено потирає руки: голод приб'є енергію протесту. Справді, на страшному угноєнні з крові, голоду, терору, насильства, обману і лицемірства виросла й живе ця огидна рослина, звана РКП» [13, с. 373].

Арцибашев також дає картину післяреволюційної дійсності: «фабрики и заводы чернели выбитыми окнами, мосты были взорваны, пути разрушены и исковерканы артиллерийскими снарядами, но жизнь все-таки шла своим путем: люди работали, во что-то верили, на что-то надеялись, чего-то ждали, крепко цепляясь за жалкие остатки своей старой культуры»; «Образовалось множество отдельных, враждебных друг другу армий, которые носили названия – красных, синих, зеленых, белых, желтых» [2].

Справжні пророцтва Арцибашева містить друга, «репортажна» частина оповідання. Порушуючи хронологію, письменник подає картину тих жахів, якими сповнена світова історія ХХ століття. Ось як подає автор картину революції, громадянської війни, початку сталінського часу: «...все истребляли друг друга, как лютых врагов <...> часто над двумя сражающимися группами развевался тот же красный флаг»; «Одну за другой страны Европы охватила революционная волна»; «...весь мир превратился в арену кровавой войны»; «...жизнь остановилась, и начался голод, сопровождаемый невиданными эпидемиями»; «поминутно вспыхивали заговоры, подавляемые беспощадным террором»; «крестьяне массами восставали» [2, с. 661 – 664]. І справді, 20-30-ті роки – це був час голоду і терору.

Появу фашизму і Другу світову війну спостерігаємо у рядках, де йдеться про європейські країни, у яких з'явилися перші фашистські організації («...мир охватила свирепая и беспощадная реакция. Начало положила Италия»; «Она [буржуазія – І.Ж.] сделала огромные запасы оружия, обучила свою молодежь военному искусству <...> подготовила смелых и опытных вождей» [2, с. 660–661]), про війну на території СРСР, коли уся країна стала на захист від фашистської навали («Мужчины, женщины и дети – все шли в ряды сражающихся <...> Ни один рабочий не остался у станка, если этот станок не работал на оборону» [2, с. 662].

Про можливий початок Третньої світової війни Арцибашев попереджає так: «...орды чернокожих, организованных на деньги американских миллиардеров <...> хлынули в Европу»; «...желтая опасность, которая спала перед могущественной Европой, <...> проснулась от дыма пожаров и грома разрушений. Зашевелился темный и страшный восток» [2, с. 662, 664].

Обом творам характерна символіка, атрибути і «словник» революції. У «Сонячній машині» це Каесем, Інарак, страйки, прокламації, демонстрації та лозунги («Свобода Сонячній машині!», «Хай живе Сонячна машина!»), прапори («зелено-золоті, зелено-жовті, кольору трави й сонця»), значки («у петельках у них зелено-жовті значки»), пролетаріат («кишма кишить пролетаріат», «із ласки пролетаріату», «пролетаріат біля дверей свого раю», «могутнє дихання пробудженого пролетаріату») [3].

Твір «Под солнцем» також містить справжній словник часів революції, лозунгів (див. вище) і цитат з виступів лідера більшовизму: «Ему нечего было терять, кроме своих цепей», «опыт русской революции», «победное шествие великой социальной революции», «строительство новой жизни» тощо [2].

Незважаючи на таку катастрофічну картину майбутнього в антиутопіях, автори час від часу вдаються до філософських роздумів і співчуття. Так, Винниченко пише: «Бідна стара Європа, стільки вона проковтнула тих воєн, революцій, стільки на своєму віку лигала крові, алкоголю й усякого безумства – і таки лишалася досі тверезою»; «Гине краса й слава життя» [3, с. 399, 405]. У щоденнику від 19 березня

1928 року письменник зробив запис про диспути в Україні навколо «Сонячної машини»: «Не диспут, а цілий бій. Партиїці, мабуть, мали наказ нищити «СМ». Непартиїці вдарились у другий бік і вжахнулись від того, що взагалі хтось наслідуються критикувати «СМ». І аргумент: ану, спробуйте ви написати таке. Для партиїців «СМ» – соціально шкідлива річ. Ох, «творці соціалізму» [14, с. 88]. Отже, вкотре Винниченко упевнився у своїй правоті стосовно подвійних стандартів більшовизму.

На загальнолюдські цінності звертає увагу й Арцибашев: «Только тогда мы увидели, как непрочен лак цивилизации и какой страшный зверь таился под маской культурного человечества. Достаточно было голоду наложить на них свою костлявую руку, как самые просвещенные европейцы мгновенно превратились в грязных, жестоких и жадных дикарей» [2, с. 660]. У своїй публіцистиці письменник постійно писав і боровся проти більшовицької влади, до останнього подиху [6, с. 21–28].

Висновки. Арцибашев і Винниченко у своїх антиутопіях-попередженнях намалювали наслідки світової катастрофи, що може нести загрозу людству. Вони показали, що зміна влади у 1917 році не дала людям жаданого раю, тож у своїх творах довели згубність більшовицького режиму. Деякі контекстуальні споріднені мотиви роблять твори схожими: і поява людини-дикуна, і нехтування писемністю, яку називають «знаками», і символи скла, сонця, і більшовицькі лозунги, які перетворюють життя в маскарадне дійство тощо.

Письменники вживали схожі словосполучення, в яких давали місткі й іронічні характеристики щодо юрби, змалювання апокаліптичної картини світу.

Пророцтва Винниченка й Арцибашева цілком виправдані. Ми бачимо, як у наш час відбувається деградація населення, руйнація особистості, уподібнення людей тваринам, ведеться боротьба за владу, йде фізичне знищення людей. «Шел вечный партийный разлад»: «Это не привело к желанным результатам, так как никто не хотел уступить ни единой буквы из своей программы»; [2, с. 663, 665]. І як це нагадує сьогоднішню Україну...

«HAZY DISTANCE OF THE FUTURE»: ANTI-UTOPIA IN MYKHAIL ARTSYBASHEV AND VOLODYMYR VYNNYCHENKO'S WORKS

I. Zhylenko, Doctoral candidate

Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University,

61, Ohienko St, Kamyanets-Podilsk, 32300, Ukraine

E-mail: ariadna_365@mail.ru

The article analyses M. P. Artsybashev and V. K. Vynnychenko's works during the emigration period. There is a comparative-typological collation of the story «Under the Sun» and novel «Solar Car», created in the anti-utopia genre. Negative authors' attitude to Bolshevik power is emphasized. Attention is paid to some artistic devices, use of naturalistic elements to depict the crowd and pictures of apocalypse due to the catastrophes of the world level. Similar motives and symbols, used by the writers for the detection of the main human needs, are traced. There are questions as to the role of the power and future dangers to life of the mankind.

Key words: anti-utopia, world disaster, Bolshevik power, the sun, glass, symbol.

«ТУМАННАЯ ДАЛЬ БУДУЩЕГО»: АНТИУТОПИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ МИХАИЛА АРЦЫБАШЕВА И ВЛАДИМИРА ВИННИЧЕНКО

И. Р. Жиленко, докторант

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко,

ул. Огиенко, 61, г. Каменец-Подольский, 32300, Украина

E-mail: ariadna_365@mail.ru

В статье анализируются произведения М. П. Арцыбашева и В. К. Винниченко периода эмиграции. Проводится сравнительно-типологическое сопоставление рассказа «Под солнцем» и романа «Солнечная машина», созданных в жанре антиутопии. Отмечается негативное отношение писателей к большевистской власти. Обращается внимание на некоторые художественные средства, использование натуралистических элементов в изображении толпы, картин апокалипсиса вследствие катастроф мирового уровня. Отслеживаются схожие мотивы и символы, используемые писателями для определения

главных человеческих потребностей. Поднимаются вопросы о роли власти, а также будущей опасности в жизни человечества.

Ключевые слова: антиутопия, всемирная катастрофа, большевистская власть, солнце, стекло, символ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сиваченко Г. Карел Чапек і Володимир Винниченко: спроба типологічного аналізу / Г. Сиваченко // Володимир Винниченко: у пошуках естетичної, особистої і суспільної гармонії: збірник статей. – Нью-Йорк, 2005. – С. 115–125.
2. Арцыбашев М. П. Под солнцем / М. П. Арцыбашев // Собр. Соч. : в 3 т. – М. : Терра, 1994. – Т. 3. – С. 652–672.
3. Винниченко В. Сонячна машина / В. Винниченко. – К. : Сакцент Плюс. – 2005. – 640 с.
4. Арцыбашев М. П. Записки писателя (1907–1927). Дьявол / Сост., автор. вступ. статьи и примеч. Т. Ф. Прокопов. – М. : НПК «ИНТЕЛВАК», 2006. – 792 с.
5. Винниченко В. Щоденник. 1911–1920. / Ред., вступ. ст. і примітки Г. Костюка. – Едмонтон – Нью-Йорк, 1980. – Т. 1. – 500 с.
6. Жиленко И. Р. «Пока Родина в цепях – художник должен быть меченосцем!» (Публицистика М. П. Арцыбашева периода эмиграции) / И. Р. Жиленко // Філологічні трактати. – 2009. – № 1, Т. 1. – С. 21–28.
7. Сиваченко Г. «Сонячна машина» В. Винниченка і роман-утопія ХХ ст. / Г. Сиваченко // Слово і час. – 1994. – № 1. – С. 42–47.
8. Панченко В. «Я хочу собою возвеличить українське...» / В. Панченко // Березіль. – 1997. – № 11–12. – С. 155–167.
9. Крутов М. Сожжение книг: история и современность. // Крым. Реалии. – 2016 (18 января). – Режим доступа : <http://ru.krymr.com/a/27491616.html>. – Дата доступу : 25.11.2016.
10. Киричок П. М. Сучасне прочитання роману В. К. Винниченка «Сонячна машина». / П. М. Киричок // Винниченко і сучасність : збірник наукових праць. – Сімф., 2000. – С. 92–97.
11. Щоденники Володимира Винниченка (1928–1931) // Слово і час. – 2000. – № 8. – С. 76–85.
12. Краткая энциклопедия символов. – Режим доступа : <http://www.symbolarium.ru/index.php/%D0%91%D1%83%D1%82%D1%8B%D0%BB%D0%BA%D0%B0>. – Дата доступу : 25.11.2016.
13. Винниченко В. Щоденник. 1921–1925. / Ред., вступ. ст. і примітки Г. Костюка. – Едмонтон – Нью-Йорк, 1980. – Т. 2. – 700 с.
14. Щоденники Володимира Винниченка (1926–1928) // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 82–88.
15. Аспиз Е. М. Воспоминания о М. П. Арцыбашеве. Письма М. П. Арцыбашева / Е. И. Аспиз // Вопросы литературы. – 1991. – № 11–12. – С. 354–371.

REFERENCES

1. Syvachenko, G., 2005, Karel Capek and Volodimir Vynnychenko: attempt of typological analysis, *Vynnychenko: in search of aesthetic, personal and social harmony: a collection of articles*, New-York, pp. 115–125.
2. Artsybashev, M. P., 1994, Under the Sun, *Artsybashev M. P. Collected works*, Moscow, Terra, vol. 3, pp. 652 – 675.
3. Vynnychenko, V., 2005, Solar Car / V. Vynnychenko. – K: Saktcent Plus. – 640 p.
4. Artsybashev, M. P., 2006. *Notes of a Writer (1907–1927). Devil*, Moscow, NPK «YNTELVAK», 792 p.
5. Vynnychenko, V., 1980, *Diaries (Shchodennyk). 1911–1920*, Edmonton / New-York., vol. 1, 500 p.
6. Zhylenko, I., 2009, «While the motherland is in chains – an artist has to be a sword-bearer!» (M. P. Artsybashev's political essays during the emigration period), *Philological Treatises*, no. 1, vol. 1, pp. 21–28.
7. Syvachenko, G., 1994, «Solar Car» by V. Vynnychenko and novel-utopia of the 20th century, *Slovo i chas*, no. 1, pp. 42–47.
8. Panchenko, V., 1997, «I want to glorify all Ukrainian ...», *Berezil*, no. 11–12, pp. 155–167.
9. Krutov, M., 2016, Burning of books: history and our time Crimea, *Realii*, 2016 (18 January) [Online], Available : <http://ru.krymr.com/a/27491616.html>, [25. 11. 2016].
10. Kirichek, P., 2000, Modern novel reading of V.K. Vynnychenko «Solar Car», *Vynnychenko and modernity: a collection of research papers*, Simferopol, pp. 92–97.
11. Diaries of Volodimir Vynnychenko (1928–1931), 2000, *Slovo i chas*, no. 8, pp. 76–85.
12. *Brief Encyclopedia of characters* [Online], Available: <http://www.symbolarium.ru/index.php/%D0%91%D1%83%D1%82%D1%8B%D0%BB%D0%BA%D0%B0>, [25/11/2016].
13. Vynnychenko, V., 1980, *Diaries (Shchodennyk). 1921–1925*, Edmonton / New-York., vol. 2, 700 p.
14. Diaries of Volodimir Vynnychenko (1926–1928), 2000, *Slovo i chas*, no. 7, pp. 82–88.
15. Aspyz, E. M., 1991, Memoirs of M. Artsybashev, *Voprosi literatury*, no 11–12, pp. 354–371.

Надійшла до редакції 9 листопада 2016 р.